

CZU: 811.135.1

ORCID: 0000-0002-6964-9524

Lidia CODREANCA
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chişinău)

UTILIZAREA LIMBII ROMÂNÊ
ÎN TRIBUNALUL REGIONAL CIVIL
AL BASARABIEI (1818-1869)

The use of the Romanian Language in the Civil Regional Tribunal of Bessarabia
(1818-1869)

Abstract: In this article, based on the information from the archives and the bibliographical sources of that time, it is examined the functioning of the Romanian language in the sphere of justice in the Bessarabian context, in the conditions of a diglossia linguistic situation established de jure on the 23rd of July 1812. It is also reflected the mode and the level of use of the Romanian language by the Regional Civil Tribunal of Bessarabia (1818-1869).

Keywords: social field, language functioning, diglossic linguistic situation, immigrant language, sociocultural framework.

Rezumat: În articol, pe baza informațiilor de arhivă și a surselor bibliografice de epocă, se examinează funcționarea limbii române în sfera justiției în context basarabean, în condițiile unei *situații lingvistice diglosice* stabilite *de iure* la 23 iulie 1812. Se relevă, mai cu seamă, modul și gradul de utilizare a limbii române în Tribunalul Regional Civil al Basarabiei (1818-1869).

Cuvinte-cheie: sferă socială, funcționare a limbii, situație lingvistică diglosică, limbă imigrantă, cadru sociocultural.

După cum deja ne-am pronunțat cu o altă ocazie (Colesnic-Codreanca, p. 74-80), după 1812, în noul cadru sociocultural basarabean, și-a făcut apariția o sferă socială superioară de funcționare a limbii, copiată după modelul realității rusești, și anume, sfera justiției și administrației publice.

De menționat, în termeni sociolingvistici că, *de iure* Regulamentul de la 23 iulie 1812 de la St. Petersburg privind formarea administrației provizorii a Basarabiei, aviza o altă situație lingvistică decât cea existentă până la acel moment în Basarabia, și anume o *situație lingvistică diglosică* care s-a menținut până la noul Regulament de la 29 februarie 1828. Iar *de facto*, cât privește sfera justiției, utilizarea a două limbi: a limbii române – limba majorității vorbitoare, și a limbii ruse – limbă imigrantă, se dovedește a fi imposibilă și durează până la decretul imperial de la 3 august 1825, decret care desființează Consiliul Suprem din Chişinău, iar afacerile lui sunt preluate de către Senatul Ocârmuitor din St. Petersburg.

Deci în context basarabean, *situația lingvistică diglosică* își ia începutul chiar din anul 1812, deocare articolul 19 al Regulamentului de la 23 iulie 1812, din capitolul „Cu privire la administrația civilă” stipula: „Actele să vor întocmi în limbile rusă și moldovenească” (ANRM, fila 11-14; Zapiski..., 1868, p.110) și este reconfirmată prin Regulamentul din 29 aprilie 1818, intitulat în românește „Proiect pentru cele mai întâi temelii la Obrazovania ocârmuirii politicești din lăuntru a Oblastei Basarabiei” (Mihail, Mihail, 1993, p. 27-112), Regulamente (1812; 1818) alcătuite, în general, pe baza legilor și așezămintelor locale, care promiteau menținerea în Basarabia a organizării vechi și a instanțelor judecătorești existente în Moldova la începutul secolului al XIX-lea; „precum și întrebuițarea limbii moldovenești înaintea instanțelor judecătorești” (Erbiceanu, 1934, p. 8).

Printre instituțiile judiciare, apărute în noul cadru sociocultural basarabean de după 1812 în sfera justiției, sferă socială copiată după realitatea rusă, se numără și Tribunalul Regional Civil al Basarabiei, fondat în 1818, conform Regulamentului din 29 aprilie, instituție judiciară care „examina procesele civile intentate între locuitorii provinciei, acțiunile intentate de stat împotriva persoanelor fizice, cererile cu privire la confirmarea actelor de vânzare-cumpărare și cu privire la tutela asupra averii persoanelor decedate. Tribunalul Regional Civil din Basarabia activa conform Regulamentului privind organizarea guberniilor Imperiului Rus, aprobat de Ecaterina a II-a la 7 noiembrie 1775, în care sunt fixate componentele acestei instituții judiciare” (Tomuleț, Emilciuc, 2011, p.131).

Este de remarcat că, până la 1818, funcțiile Tribunalului Regional Civil al Basarabiei le executa Departamentul I al Guvernului Regional al Basarabiei, format la 2 februarie 1813, conform prevederilor Regulamentului din 23 iulie 1812.

În continuare, fără pretenția de exhaustivitate, bazându-ne doar pe informațiile sustrate din sursele de arhivă, vom examina *gradul de utilizare a limbii române în Tribunalul Regional Civil al Basarabiei* (1818-1869) intitulat rusește: *Bessarabskii oblastnoi grajdanskii sud** (*nota bene!*: în acest studiu de arhivă, utilizăm denumirile românești recomandate de Dinu Poștarencu (Poștarencu, 2005) ale instituțiilor rusești din secolul XIX din Basarabia, cu excepția unor titluri de dosare istorice).

Tribunalul Civil Regional al Basarabiei ține de Fondul 37 al secolului XIX, păstrat la Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond în care se cuprind șase inventare (registre): Inventarul 1 (1812-1837), inventarul 2, 3 și 4 (1813-1869), inventarul 5 (1860-1869), inventarul 6 (1829-1870).

Reamintim că prin articolul 62 din Noul Regulament de la 29 februarie 1828, era prevăzut ca pe viitor: „Toate pricinile în locurile prisudstfiilor din oblastia Bessarabiei să lucrează pe limba rossienească, iară când va urma nevoie cu tălmăcire și pre limba moldovenească”(Mihail, Mihail, 1993, p.128).

Din sursele de arhivă, pe care am reușit să le răsfoim, am observat niște momente relevante ce țin de această prevedere imperială de la 1828, pe care le reproducem *infra*.

În perioada 1 martie – 21 martie 1828 la Tribunalul Regional Civil al Basarabiei ședințele de lucru au loc în limba română. Bunăoară, procesele-verbale ale ședințelor, înșiruite pe 188 de file, sunt redactate în română cu excepția semnăturii de la final. Ne referim la microfilmele, intitulate *Jurnal Zasedanii Bessarabskago Oblasnago Grajdanskago Suda*, din perioada: 1 martie - 21 martie 1828 (ANRM, fond.37, reg. 2, dosar. 814).

Abia din iulie 1829 ședințele de lucru în cadrul *Tribunalului Regional Civil al Basarabiei* au loc în limba rusă. Atestăm acest moment important în microfilmele: *Jurnal Zasedanii Bessarabskago Oblasnago Grajdanskago Suda* perioada: 8 iulie 1829 – 2 mai 1832 (ANRM, fond 37, reg.2, dosar 953) și *Jurnal Zasedanii Bessarabskago Oblasnago Grajdanskago Suda* din perioada 1829-1840 (ANRM, fond.37, reg.2, dosar 952).

Începând cu „23 ghenvara” 1832, am întâlnit traduceri paralele româno-ruse, cu mențiunea: „Perevod s moldavkago”; ”Perevod sei s podlinnago kupciuiu zapisi na Moldavskom iazâke”; „Perevod s originala Moldavskago” ș. a. (ANRM, fond 37, reg. 2, dos. 1303).

Anume această categorie de dosare ne-a trezit interesul și râvna spre cercetare. Am intenționat să descoperim funcționari, vorbitori de română, care activau în cadrul Tribunalului Regional Civil al Basarabiei; funcția deținută de aceștia, pregătirea lor profesională. Și neapărat texte redactate în română, ce urmau a fi traduse în rusește.

Relevante sunt informațiile cu referire la traducători. Descoperim că, chiar până la 1868 aceștia și-au exercitat funcția de traducători la Tribunalul Regional Civil, care din 1869, după cum deja am remarcat, a fost suprimat odată cu introducerea în Basarabia a statutelor judiciare din 1864. Traducătorii atestați, fie că erau nativi vorbitori de română, fie că o studiaseră în Liceul Regional, la Seminarul Teologic din Chișinău sau în școlile ținutale, ei posedau bine limba rusă și efectuau traduceri din română în rusă.

Printre aceștia l-am reținut pe Constantin Grosu, originar din Mereni, mazil basarabean (ANRM, fond. 37, reg. 4, dosar. 247, fila 4), absolvent al Liceului Richelieu din Odesa, angajat la 2 septembrie 1852 (fila 1), care activează în calitate de traducător din 1852 până în 1868. Deși în liceu, conform Certificatului de absolvire prezentat, n-a studiat româna, el era cunoscător de română. Din dosar aflăm că tatăl său, Grigorie, funcționar de cancelarie, fusese copist la Judecătoria de Zemsvă din Orhei, care avea drept ocupație „perfectarea dosarelor în dialectul moldovenesc” (fila 4). La 27 septembrie 1868 Constantin Grosu solicită să fie eliberat din postul de traducător în legătură cu numirea sa de către Mareșalul Nobilimii în funcția de conciliator în litigii funciare al sectorului I/ *Besarabskago uezda* (fila 15).

Nu cunoaștem exact câte posturi de traducători erau la Tribunalul Regional Civil al Basarabiei. Numai în 1852 găsim câteva nume: Ivan Ratco, traducător titular (ANRM, fond.37, reg.6, dosar. 58, fila 148-149), Alexandr Moșan, traducător titular (fila 125, fila 186), Pisarenco, traducător titular (fila 197). După cererea de eliberare depusă de Pisarenco, la acel post vacant au pretins Gheorghe Baidan, care își desfășura activitatea la Consistoriul Duhovnicesc din Chișinău (*Ibidem*) și Constantin Grosu (fila 198).

În 1854, la funcția de traducător titular al Tribunalului Regional Civil al Basarabiei pretinde Nicolai Samov, traducător la Judecătoria districtului Chișinău-Orhei. La 18 martie 1854 acesta solicită să fie transferat în aceeași funcție la Tribunalul Regional Civil (ANRM, fond. 37, reg. 4, dosar. 686, fila 3). Însă, așa cum la acea dată revenise deja la locul de muncă, după un concediu de boală, traducătorul titular Danijevski... (nume *indescifrabil*), cererea lui Nicolai Samov este respinsă, el rămânând la Orhei.

La 27 octombrie 1858 Samov din nou roagă să fie transferat la Tribunalul Regional Civil, specificând: „în calitate de funcționar de cancelarie până la o eventuală apariție a postului vacant de traducător” (fila 6).

Din Statul personal al lui Nicolai Samov aflăm că era copist de categoria a treia, provenind din „copii ai funcționarilor de cancelarie”, că în instituții de învățământ particulare studiasse mai multe limbi: limba rusă, greacă, franceză, moldovenească* /păstrăm denumirea originalului), italiană și alte discipline (fila 10 verso-fila 11). În 1845, fiind cunoscător de limbi străine, la cererea sa, a fost acceptat la Judecătoria Comercială din Ismail pe post de „traducător în limba rusă al diverselor hârtii și acte” (*Ibidem*). Iar în 1849, tot la solicitarea sa, a fost transferat la Orhei.

Cererea lui Samov, reluată la 27 octombrie 1858, este acceptată, iar la 24 noiembrie 1859 îl atestăm deja în calitate de traducător titular la Tribunalul Regional Civil al Basarabiei (fila 28). Pe lângă funcția de traducător i se încredințează și cea de „custode al documentelor”(fila 32). La 1 decembrie 1869 traducătorul Nicolai Samov este numit în funcția de „secretar adjunct al Judecătoriei districtului Chișinău” (fila 38).

E de notat că, deși majoritatea covârșitoare a funcționarilor Tribunalului Regional Civil al Basarabiei erau de etnie rusă, veniți din Imperiul Rus, totuși printre aceștia ocupau diverse funcții în cadrul Tribunalului și un număr impunător de aborigeni vorbitori de română, judecând după numele lor românești trunchiate, precum: Ivan Digor, copist (ANRM, fond. 37, reg. 6, dosar. 58); Egor Russo, președinte al Tribunalului Regional Civil, de proveniență nobilă (fila 18 verso-fila 24); Filip Sarocean, nobil din ținutul Tiraspol (fila 49); Vasilie Stavila (fila 120); Pavel Topor, ex-secretar (fila 126); Mihail Luppov, copist de categoria a doua (fila 189); Mihail Dânga, copist de categoria a doua (fila 190); Vasiliu Gorici, șef de birou adjunct, originar din Ismail (ANRM, fond. 37, reg. 6, dosar. 55, fila 1 verso); Carl Pruncul, asesor al Nobilimii (ANRM, fond.37, reg. 6, dosar. 184, fila 1-4); Dmitrii Russo, președinte al Tribunalului Regional Civil al Basarabiei, de proveniență nobilă (ANRM, fond. 37, reg. 6, dosar. 186, fila 1 verso-fila 2); Fima Ghincul, șef de birou adjunct, copist de categoria a treia (ANRM, fond. 37, reg. 5, dosar. 884, fila 3); Constantin Dunca, secretar al Tribunalului Regional Civil al Basarabiei (1858-1867), „fost supus al Principatului Moldovei”(ANRM, fond.37, reg. 6, dosar. 178, fila 37).

Abilitățile de traducere și nivelul de cunoaștere a limbii române al candidaților la posturile vacante de traducători erau apreciate de către „Consilierii titulari și membrii care cunosc limba moldovenească” (ANRM, fond. 37, reg. 6, dosar. 58, fila 199 verso-fila 200).

Reținem că, în filele de arhivă, în afară de traducătorii titulari, se perindă și nume de traducători ocazionali, precum: „nobilul” Filatov, „nobilul” Roșco Constantin, Spiridon Codrean (ANRM, fond. 37, reg. 2, dosar. 1303).

Un moment deosebit de însemnat este faptul că, sursele de arhivă cu referire la sfera justiției, ne divulgă informații despre limba română din Basarabia, **cu alfabet latin**, atestată documentar la 7 septembrie 1862, în răspunsurile oferite în scris de către Vasile Muratov la examenul de promovare pentru obținerea titlului de „Profesor de limba

moldovenească în școala ținută” (ANRM, fond. 1862, reg. 25, dosar 153, fila 41-46), disciplină școlară care se studia în Liceul Regional din Chișinău și în unele școli ținute din Basarabia după manualele lui Ioan Donceș *Cursul primitiv de limba rumână* și *Abeceadă rumână*, editate la Chișinău în 1865.

La 17 noiembrie 1865, traducătorul titular Nicolai Latia înaintează un demers președintelui Tribunalului Regional Civil al Basarabiei, Alexandr Djunkovski, care îl eliberase din funcție pe motiv că el nu fusese în stare să citească în fața instanței niște acte redactate cu alfabet latin. Nicolai Latia, în avizul său, își justifică ignoranța într-un mod deosebit de obraznic: „La 12 noiembrie eu am fost chemat la Tribunalul Civil pentru a citi niște hârtii moldovenești, pe care nu le-am putut citi liber, deoarece acestea erau scrise cu litere latino-franțuzești, în noua limbă moldovenească/*novo-moldavskii iazâk*/ pe care eu nu o cunosc prea bine, e o limbă care deloc nu este utilizată în Regiunea Basarabiei. Ca urmare, Înălțimea Voastră ați găsit de cuviință să mă eliberați din serviciu. Dar, având în vedere că, eu pentru prima dată am fost nevoit să citesc în fața unui public numeros o hârtie scrisă indescifrabil în noua limbă moldovenească, mie puțin cunoașcută, limbă care nu numai că nu are o gramatică stabilă, ba chiar nici litere statornice nu are și fiecare le redă în scris în mod diferit, samavolnic.

Cu umilință, Vă rog, Înălțimea Voastră, să nu-mi considerați drept vină necunoașterea noii limbi moldovenești, limbă care nu are utilizare în Regiunea Basarabiei, limbă care mie, nu-mi trebuie în calitatea mea de traducător desemnat a traduce, în mod exclusiv, dosare și documente vechi de hotărnicie care sunt înaintate la Tribunal de către Oficiul de Hotărnicie, și să mă restabiliți în funcție” (ANRM, fond. 37, inv. 6, dosar. 180, fila 8-8 verso).

La ședința Tribunalului Regional Civil al Basarabiei din 16 noiembrie 1865, la care a fost luat în discuție demersul lui Nicolai Latia, s-a decis ca: „Din respect pentru explicațiile Registratorului de Colegiu Latia, acesta să fie repus în funcție cu condiția ca, el neapărat și în timp de scurtă durată, să învețe noua limbă moldovenească” (lifa 11).

Concluzii:

1) Răsfoind 7784 de file din Fondul 37, am atestat:

- a) 1844 de file românești;
- b) 269 de file cu text paralel româno-rus;
- c) 8 file cu text paralel rus-român.

2) Interdicțiile oficiale prevăzute de Noul Regulament din 29 februarie 1828 „Așăzământul pentru ocârmuirea oblastei Bessarabiei” (Mihail, Mihail, 1993, p. 121-144), care „pune capăt autonomiei juridico-administrative de scurtă durată a Basarabiei, introducând *rusificarea completă* (sublinierea ne aparține) a tuturor instituțiilor ei” (Erbiceanu, 1934, p. 17), au condiționat substituția limbii române cu limba rusă.

3) în ședințele de lucru ale Tribunalului Regional Civil al Basarabiei limba română a fost exclusă din iulie 1829;

4) la Tribunalul Regional Civil al Basarabiei limba română a avut un grad foarte redus de utilizare (chiar până în 1869!), funcționând doar la nivelul traducerilor în limba rusă;

5) traducătorii erau selectați dintre absolvenții Seminarului Teologic din Chișinău sau ai Liceului Richelieu din Odesa, ai școlilor ținutale, iar de cele mai dese ori dintre copiii nobililor autohtoni, cu studii particulare, cunoscători de limbi străine.

Referințe bibliografice:

1. COLESNIC-CODREANCA, Lidia. Repere sociolingvistice privind comunitatea lingvistică din Basarabia (1812-1918) și sfera justiției. În: *FILOLOGIA MODERNĂ. Realizări și perspective în context basarabean. Spiritus loci: interferențe, confluență, rezistență*, Chișinău, 2019, p.74-80.

2. Arhiva Națională a Republicii Moldova, fondul 1, registrul 1, dosarul 3995, fila 11-14/în continuare: ANRM, fond.,reg.,dosar/; Записки Бессарабского Областного Статистического Комитета. Кишинев, 1868, том.III, p.110.

3. PAUL, Mihail. ZAMFIRA, Mihail. *Acte în limba română tipărite în Basarabia, vol.1 (1812-1830)*. București, 1993, p. 27-112.

4. ERBICEANU, Vespasian. *Naționalizarea justiției și unificarea legislativă în Basarabia*. București, 1934.

5. TOMULEȚ, Valentin. EMILCIUC, Andrei. Boicotarea de către funcționarii ruși a aplicării limbii moldovenești (române) în procedura judiciară din Basarabia (29 aprilie 1818 - 29 februarie 1828). Cazul isprăvnicilor Bender și Hotin. În: *Studia Universitatis. Revista științifică a Universității de Stat din Moldova*, 2011, nr.10 (50), p. 129-141.pdf.

6. POȘTARENCO, Dinu. *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, vol.I. *Instituții rusești din Basarabia. Dicționar rus-român*. Chișinău, 2005.

7. ANRM, fond. 37, reg.2, dosar.814.

8. ANRM, fond. 37, reg.2, dosar. 953.

9. ANRM, fond.37, reg.2, dosar. 952.

10. ANRM, fond. 37, reg.2, dos. 1303.

11. ANRM, fond.37, reg.4, dosar.247.

12. ANRM, fond.37, reg.6, dosar.58.

13. ANRM, fond.37, reg.4, dosar. 686.

14. ANRM, fond.37, reg. 6, dosar. 55.

15. ANRM, fond.37, reg. 6, dosar. 184.

16. ANRM, fond.37, reg. 6, dosar.186.

17. ANRM, fond.37, reg. 5, dosar. 884.

18. ANRM, fond.37, reg. 6, dosar. 178.

19. ANRM, fond.1862, reg.25, dosar. 153.

20. ANRM, fond. 37, reg.6, dosar. 180.